

J. A. ARANA MARTIJAREN SARRERA-HITZALDIARI ERANTZUNA

Gernika-Lumo, 1989-VII-28

Fr. Luis Villasante

Adiskide maitea:

Herri batekoak garelako aukeratu nauzu, zalantza gabe, gaur zure aitabitxi izan nadin. Eskerrik asko. Baina, ikusi dudanez, zu jaio zinen urte berean joan nintzen ni Arantzazura. Ezin, bada, alkar ezagutu. Egia da gero, gerra lehertu zenean, ia urtebete egin nuela hemen, eta Gernikako egun zorigaiztoko hartan ere hemen nintzela. Zuk, berriz, zeure haurtzaroan erbestea ezagutu duzu. Dena den, zure aitita Melitón Martijaren denda famatuaren entzutea, bai, badut neure ume-denboratik.

Erbestea ezagutu eta, bederatzi urterekin itzultzen zara berriro Gernikara. Gero Seminarioan egon zinen, ondoren Deustuko Unibertsitatean zientzia ekonomikoak egiten, legegizon-karrera ere egina duzu, eta Euskaltzaindian aspalditxotik zara gutunzain-orde, eta orain diruzain ere bai. Egoera ezin hobean zaude Euskaltzaindiaren artxibo eta biblioteca, Azkue zenaren altxorra, Bonaparte, Juan Karlos Guerra, Seber Altuberen altxorrak etab. hurbildik ezagutzeko.

Zure emazteak abizen oso gernikarrak eta enetzat txikitatik arronter direnak ditu. Ezagutu nuen Julio Bareño, han D. Tello kalean akademia bat, kontabilitatea irakasteko, zeukana. Eta nola ez, kale berean, Omaetxebarriaren Ultramarinos —hala esaten genuen— edo janari-denda. Bertako semea dugu Aita Inazio Omaetxebarria, gure Euskaltzaindiko urgazlea.

Jatorriz Lumokoa zarenez, Lumo elizateko lurretan egiten duzu gaur zeure sarrera-hitzaldia, Angel Allende Salazar euskal bibliografoa bizi izandako jauregian, gainera.

Euskaltzaindian urgazle zara 1979. urtetik. Horrez gain, hainbeste euskal elkarteetako kide ere bazara: Herri-Adiskide, Eusko Ikaskuntza, Euskal Idazleen Elkarte, UZEI, Ameriketako euskal estudioen elkartekoa, etab.

* * *

Idazle bezala nekaezina azaldu zara, hainbeste aldizkari eta orritxoetan zeure garauna eskainiz: *Brisas Gerniquesas*, **Euskera**, *Egan*, *Boletín de la R. S. de Amigos del País*, *Anaitasuna*, *Argia*, *Aránzazu*, etab. Liburuak ere argitara dituzu, bai euskaraz eta bai erdaraz, histori edo musika-gaiak erabiliz, gehienbat.

Zuk idatzitako artikuluak —batzuk luzeak, beste batzuk laburrak—, 300era hurbiltzen dira. Beroietan xehetasun zehatz asko ematen dituzu gure literatur historiako hainbat puntu ilun argituz.

Idatzi izan duzu, esate baterako, Gernikako Marijesei buruz. Ondo gogoan dut, ume nintzela, Gabon aurreko gauetan nola entzuten nituen ohetik, mutil gazteek kalerik-kale kantatzen zituzten kanta horiek. Sebastián Antonio de la Gandara —ikus E 1984, 499— eta Domingo Kanalaetxebarria —ikus E 1979, 593— idazleei buruz argitzapen baliotsuak ekarri dizkiguzu. Betolazaren kristau dotrina agertu duzu —ikus E 1986, 505—. Bonaparte Printzearen altxorreko katalogoa, Carlos González Etxegarairekin batean, burutua duzu; Juan Carlos Guerrarena ere bai. Bilbon orain dela ehun urte jarritako euskal katedrari buruz ere hainbat xehetasun jakingarri agertu izan duzu, azkeneko **Euskera**-n ikus daitekeenez —ikus EUSKERA 1988, 361—.

A!, eta Azkue lehen euskaltzainburuaren bizitza bat ere eman zenigun, laburra, baina mamitsua eta zehatza. Ene ustez, Euskaltzaindiak ez dio oraindik zor zaion bezalako monografia bat eskaini beraren bizitza eta lanak sakonki ikertuz, eta agian zeu izango zara horretarako proposena, Euskaltzaindiaren artxibategiko paperak eskumenean dituzunez gero. Euskaltzaindiaren historia laburra ere egina duzu, eta hori ere agian egunen batean luzeagoa eta osatuagoa egiteko lehen urrats bat bezala har dezakezu. Zure sarrera-hitzaldirako aukeratu duzun gaia horretarako orpo edo oinarri izan dezakezula esango nuke.

Agertu izan duzu, baita ere, euskarazko Kristau Dotrinen katalogo osoa burutzeko asmoa. Horra beste lan bat oraindik egiteko dagoena eta euskararen historiarako, dudarik gabe, garrantzizkoa dena. Iparragirreri buruzko omenaldiko liburuan ekarpen baliotsuak eman dizkiguzu. Etab.

Eta ez noa bestelako lanez deus esatera: kartografi eta bibliografi erakusketak, eta holako. Bi euskaltzain, gernikar ez zirenak, baina gernikar bilakatuak —S. Altube eta K. Etxegarai—, zure ikerketetarako pizgarri izan dituzu.

Zeure bilakuntzen ondorioz jakin duzu Euskaltzaindiko aulkian Txomin Agirre eta batez ere Sebero Altuberen ondorengoa zarena (J. Gorostia-garen bitartez). Ez da txikia izan aurkiketa honek eman dizun poza. Izan ere, paretsuak zarete Altube eta zu bi amodiotan: euskara eta

musikarenean, alegia. Sebero Altube izan zen Gernikako musika-bandaren sortzailea eta zu izan zara, oker ez banago, hemengo Andra María Koralaren sortzaile eta Zuzendaria.

* * *

Eta ur handitan sartzeko bat ere asmorik gabe, baina esan dezadan zertxobait sarrera-hitzaldirako hartu duzun gaiari buruz. Orain arte inork ukitu ez duen gaia, argitzen gaitza edo ezinezkoa zirudiena, eta, beste aldetik, gure Erakundearen historiarako oinarri-oinarrizkoa dena. Horrelakoa zen, eta da, zuk hartu duzun gaia. Zuk hortzak sartu dizkiozu, eta orain, zuri esker, badakite euskaltzainek zein den beren aulkiaren zenbakia eta nortzuk izan diren aulki horren jabeak orain arte. Ez da makala izan lan honekin Euskaltzaindiari egin diozun mesedea. Zorionak eta eskerrak eman nahi dizkitzut beronengatik. Benetan baliotsua eta argitsua da guretzat. Ilungune batzuk gora-behera —gerraondoko ordezkioak direla eta, izendapen politiko batzuk direla eta—, parterik gehienez lehen uher eta nahasi ziren gauzak, zuk zeharo argitu dituzulakoan nago.

Aitortu behar dut ni Euskaltzaindian sartu nintzenez inork ere ez zidala esan noren ondorengoa nintzen Akademian eta ez dudala hori sekulan jakin gaur arte. Gaur, zuri eskerrak, jakin dut Julio Urkijoren ondorengoa naizela, eta, ziurki, horrek biziki poztu nau. Beste euskaltzain askori ere antzera gertatuko zitzaieela uste dut.

Gaur Euskaltzaindian sartzen direnek badakite, noski, nor izan zen beren aulkiaren azken jabea, baina gorago igo nahi bazuten, gauzak ez zeuden bat ere argi. Gaurtik aurrera, berriz, zuk lan hau egin duzun geroztik, bai. Bilakuntza luze eta aspergarriak egin behar izan dituzu argitzapen hauek egin ahal izateko. Euskaltzain bakoitzaren genealogia eman diguzu. Zorionak berriz ere eta eskerrak.

Gezurra dela esan lei: 70 urte doi-doi ditu gure Euskaltzaindiak, eta lan hau egiten horren zaila izatea esan nahi dut. Baina kontutan eduki behar da gerra bat izan zela eta gerraondo luze bat, zeinetan Euskaltzaindiaren bizitza ez baitzen normala. Hasieran euskaltzainak 12 ziren. Gerra edo gerraondoa dela eta, euskaltzain batzuk exilioan zeuden eta ez zuten batzarrera etortzerik. Euskaltzaindiak horiei aulkia errespetatu zien, baina etortzerik ez zutenei ordezkioak izendatuz. Horrekin, jakina, “*numerus clausus*”en legea hausten zen, eta hori erremediatzeko, aldaketa bat egin zen Arautegian euskaltzainen kopurua 18ra gehituz. Aldaketa hori 1954ko Arautegian agertzen da, baina pratika lehenagotik zetorren eta Euskaltzaindiko batzarrean, Krutwigen eskariz, onartua zegoen (1).

(1) Ikus *Estatutos y Reglamento de la Academia de la Lengua Vasca*, 1954.

Zuk zeure lanean diozu 1954ko data horretan hartu zela euskaltzainen kopurua 24ra gehitzeko abelera edo burubidea. Nik dakidala, hori geroagoko beste aldaketa batean, hots, 1971-1972koan gertatu zen (2). Hemen ere, ordea, beharbada pratika lehenagotik zetorren. Esan nahi dut, gertatu ziren izendapenekin —titular, ordezko etab.— ezarian bezala, horretaraino igo zen euskaltzainen kontua eta Arautegi berrian —1972ko Arautegian— 24ko “*numerus clausus*”a finkaturik gelditu zen.

Ene ustez, euskaltzainen izendegitik ezabatu behar dira bai Blaise Adema eta bai Lino Akesolo ere, eta biak arrazoi berberagatik, ez baitzuten izendapena onartu, eta orduan izendapen hori balio gabe gelditu zen. Ez zen, bada, horrekin hilezkortasunaren legerik hautsi. Izendapena errutsua edo baliodun izan dadin, noraezekoa da hautatua izan denak bere adetik baiezekoa eman dezan. Eta bi jaun horiek ez zuten eman.

Hemendik ikusten da, norbait euskaltzain izendatzen denean, halako hitzarmen edo akordio bezalako bat gertatzen dela. Alde batetik, Euskaltzaindiak euskaltzaina hautatzen du, baina, bestetik, hautatuari ere “bai” edo “ez” esateko eskubidea uzten zaio. “Ez” esaten badu —Ademak esan zuten bezala—, izendapena balio gabe gelditzen da, ezereztua, eta orduan ez dago hitzarmenik.

Gainera, esan behar da aurrenengo hautatze haiek ez zituela egin Euskaltzaindiak, eta hori arrazoi sinple bategatik: artean Euskaltzaindirik ez zelako. Hain zuzen, 1919ko izendapen horiekin hasi zen existitzen. Aurtengo Irailean beteko dira 70 urte.

Lehen euskaltzainen hautatze hura gogoangarria da. Zortzi euskaltzain hautatu behar ziren (lehenbiziko lauak aurreko urtean Oñatin, Eusko Ikaskuntzaren Batzarrean hautatu baitziren). Eta ohar honi, notatzekoa baita: “Compromisario” gisa botua emateko eskubidea izan zuten garai hartan Euskalerrian zeuden euskal aldizkari eta orrien Zuzendariek. Beraz, horiek eta Oñatin hautatutako lauek behar zuten gainerako zortzi euskaltzainak hautatu. Julian Elorza eta Angel Apraizek dei eginik, bildu ziren jaunok Gipuzkoako Diputazioaren jauregian 1919ko Irailaren 21ean eta hala egin zuten hautapen hura. Orduan hasten da abian Euskaltzaindia. Handik harat gertatzen diren hutsen horniketak euskaltzainek eginak izango dira, noski (3).

Zehazkiago hitzeginez, ordea, Euskaltzaindiaren lehen batzarrea hurrengokoa izan zen, Urriaren 7an Donostian egin zena, alegia. Han bildu zen lehen aldikotz Euskaltzaindi berria, salbu Adema. Baina honek eskutitz

(2) Ikus *Euskera* (1972), 193.

(3) Ikus *Euskera* (1972), 15.

bat bidali zuen bere ezezkoaren arrazoiak emanez. Zatitxo bat irakurriko dizuet:

“Eskerrik minenak daukitzuet zuek nitaz egin duzuen hautuaz; baina behar dautzuet berehala aitortu ez naizela gei hoinbertze goretsia izateko. Ezen, zuen lanetan deus onik egitekotz, lagun bakochak behar lituzke jakin gure Euskal-herriko mintzaira mota guziak. Eta nik erranen dautzuet lañoki ez dakizkitala ez Bizkaiakoa ez Gipuzkoako eskuara bereziak. Bertzalde, oraiko nere egitekoekin, ez nuke astirik aski zuen bilkuretan behar liteken bezen maiz aurkitzeko. Baditut bi astekari ene gain...” (4).

Euskaltzaina betiko edo hilezkor izatearen tradizioa gure Akademian garbi dago, ene ustez, Agerreren salbuespena salbu. Exilioan zeudenen ordezkoak izendatze horrek berorrek ez ote du hori adierazten? Haiek hil arte beren aulkietan mantenduak izan ziren, baina batzarrera etortzerik ez zutelako, ordezkoak izendatu ziren, titularrak beren aulkien jabe izanik. Hortik etorri zen gero aulkien kontua gehitu beharra eta bai beste zenbait katramila ere.

* * *

Zure lanetik ikusten dut Krutwigen ondoren ni naizela zaharrena Euskaltzaindian, ez adinez, baina bai Akademian daramatzadan urteengatik.

Berriz ere zorionak eta eskerrak eman hai dizkizut zure sarrera-hitzaldiagatik, Euskaltzaindiaren kondaira egiteko argi handia egozten baitu. Euskaltzaindiak asko espero du zuregandik, batez ere lehenbiziko euskaltzainburuaren eta Akademiaren beraren hastapen eta ondoko gora-beherak argitze kontuan.

Zorionak baita ere Gernika-Lumoko udalerriari, eta Lumo azpimarrazten dut zeren elizate horren barrutikoa baitzara.

Zorionak, azkenik, zeure emazte, seme-alaba eta abarri. Eta honekin amaitzen dut.

(4) Ikus *Euskera* I, 49-54.